

Aydın Vilayet Yıllıklarındaki Takvimlerde Önemli Günler

Ertan GÖKMEN*

Özet

Bu çalışmada Aydın vilayeti salnamelerinin ilk sayfalarında verilen takvimlerdeki bilgiler değerlendirilmiştir. Yıllıkların bazısında takvim bulunmakla birlikte bazısında bulunmamaktadır. Takvimlerde her ay için bir sayfa tahsis edilmiştir. Genel olarak on iki sayfadan oluşan bu takvimlerde öncelikle hicrî, rûmî, ve miladî takvimin ay ve günleri, sonrasında namaz vakitleri saat ve dakika olarak verilmiştir. Takvimlerin en önemli kısmını “eyyâm-ı meşhûre” sütunu başlığı altında verilen bilgiler oluşturmaktadır. Bu kısımda Güneş'in ve Ay'ın hareketlerine, burçlara, diğer gökcisimlerinin hareketlerine, meteorolojik olaylara, hayvanların davranışlarına, tarım ürünlerinin ekim ve dikim zamanlarına, sağlık uygulamalarına, nehirlerin suyunun yükselmesine ve alçalmasına, deniz suyunun hareketine, farklı din mensuplarınca kutlanan bayramlara ve yortu günlerine ve bazı önemli tarihi olaylara dair bilgiler verilmiştir. Takvimlerde verilen bu bilgiler vasıtasıyla halkın yukarıda belirtilen hususlarda bilgi sahibi olması ve buna göre davranması amaçlanmıştır. Takvimlerde yer alan bu hususlarla ilgili aşağıdaki paragraflarda geniş bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere geçmeden önce insanların niçin takvim kullandığı, takvim çeşitleri ve Türklerin tarih boyunca hangi takvimleri kullandığı hususunda bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Takvim, Salname, Halk Takvimi, Mevsimler, Meteoroloji, Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Güneş, Ay, Burçlar.

Famous Days In Calendars Of Aydın Province Annuals

Abstract

In this study, the information in the calendars given in the first pages of Aydın province annuals has been evaluated. Some of annuals have calendars but some do not. One page per month has been reserved in calendars. In these calendars, which generally consist of twelve pages, firstly the months and days of the hijri, rûmî calendars and the Gregorian calendar and then the prayer times have been given in hours and minutes. The most important part of the calendars is the information given under the “eyyâm-ı meşhure/famous days” column. In this section, the movements of the Sun and the Moon, horoscopes, movements of other celestial bodies, meteorological events, behaviours of animals, agricultural products, planting and its times, health practises, rivers' water rising and lowering, the movement of sea water, celebrations and festivals that celebrated by members of different religions and some important historical events have been mentioned. Through this information which provided in the calendars, it is aimed for the public to be informed and act in accordance with

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (ertan.gokmen@cbu.edu.tr)

points mentioned above. Lots of knowledge about these subjects has been given at the following paragraphs. Before giving these issues, information is given about why people used calendars, types of calendars and which calendars Turks used throughout the history.

Key Words: *Calendar, Annual, Public Calendar, Seasons, Meteorology, Muslim, Christian, Jewish, Sun, Moon, Horoscopes.*

Giriş

Takvim, bir olayın belli bir başlangıca göre akıp giden zaman içerisindeki yerini, boyutlarını veren belgeye denilmektedir. Söz konusu boyutlar yıl, ay, gün ve gün sayısı şeklinde tespit edilmiştir. Takvimler, Güneş, Ay, Ay-Güneş, yıldız ve gezegen hareketlerine bağlı olarak oluşturulmuşlardır.¹ Gök cisimlerinin hareketine dayanan bu takvimlerde temel ortak hesap birimi olarak gün kabul edilmiştir.² Takvimler değişik şekillerde sınıflandırılmışlardır. Güneşin hareketlerine göre oluşturulan Kanopus, Augustus, Kıpti, Eski İran ve Fransız takvimi *Eski Mısır Takvimi* türü takvimler; Jülyen, İskender, Mu'tazid, Burçlar, Ayın Uğrak Yerleri ve Halk Takvimi, Jülyen ve Osmanlı Mâlî takvimi *Jülyen Takvimi* türü takvimler; Celâlî, Miladi/Gregoryen takvimi ise *Yanılgısız/Doğru Takvimler* sınıfında yer almaktadır.³ Osmanlı döneminde ve günümüzde günlük işleri düzenlemek için Güneş/Milâdî takvim, dinsel gereksinimleri karşılamak için Ay/Hicrî takvim kullanılmaktadır.⁴

Her toplumun belirli olayları başlangıç kabul ederek oluşturduğu takvimler bulunmaktadır. Türkler de tarihleri boyunca farklı takvimler kullanmışlardır. Bunlardan ilki On iki Hayvanlı Türk Takvimi'dir. Bu takvim, hangi dini benimserlerse benimserlerse Orta Asya halklarının hayatına etki etmiş ve onların kültürünün bir parçası olmuştur. Bu takvim dışında kökeni tarih öncesi devirlere uzanan "Dört Mevsim Takvimi" Türklerce kullanılmıştır. Bu takvimlere Ülker Takvimi'ni de eklemek gerekmektedir. Mani dinini benimseyen Uygurların İran-Soğd menşeli Güneş Takvimi'ni, Nasturî Hıristiyan Türkleri Jülyen Takvimi'nin Süryanî varyantını, Yakutların ise kendilerine mahsus arktik bir takvimi ve Karaimlerin İbranî Takvimini kullandıkları bilinmektedir. Türk devletleri İslamiyet'i kabullerinden sonra genellikle hicri takvimi kullanmışlardır.⁵ Osmanlı maliyecileri hicri takvimde ayların başlangıcının her yıl değişmesi sebebiyle meydana gelen sıkıntıları gidermek için 1795 yılından itibaren güneş yılı esaslı malî takvim

1- A. Necati Akgür, "Takvim" Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, 2010, s. 487-490.

2- Tefvik Temelkuran, "Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri", Türkler, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, (Ed.) Hasan Celal Güzel, Ankara, 2002, s. 434.

3- A. Necati Akgür, "Güneş Takvimleri", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 262, Haziran 2006, s. 181-182.

4- A. Necati Akgür, "On İki Hayvanlı Türk Takvimi" Türk Dünyası Araştırmaları, Şubat 1990, S. 64, s. 169.

5- Ünver Güney, "Türk Dünyasında Kronolojik Sistemler" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. 10, Yıl 2006, s. 268.

kullanmaya başlamışlardır. Osmanlılar 1255/1839 yılından itibaren de bütün resmî ve malî kayıtlar için Rumî tarih kullanmaya başlamışlardır. Bu takvimde yılbaşı mart ayı olarak belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar hicri takvim ile Jülyen esaslı Rumî takvim birlikte kullanılmıştır. T.C. Devleti'nin kurulmasından sonra 1926 yılından itibaren Gregoryen takvimine dayalı miladî takvim kullanılmaya başlanmıştır.⁶

Osmanlı Devleti'nde kullanılan takvimler müneccimbaşılar tarafından hazırlanıyordu. Takvimler nevrüzde hazırlanarak padişaha, sadrazama ve diğer devlet ricaline sunulurdu.⁷ Müneccimbaşı takvimleri olarak adlandırılan bu takvimler Celalî takvimine göre hazırlanıyordu. Bu takvimde, Güneş'in Koç Burcu'na giriş günü yani Nevruz/15 Mart ilkbaharın başlangıcı olarak kabul ediliyordu.⁸ Müneccimbaşı tarafından hazırlanan bazı takvimlerde tarihi olaylara ve özel günlere yer verilirdi. Takvimlerin asıl kısmını cetveller halinde düzenlenen on sayfalık kısım oluştururdu. Bu kısımda hicrî ve Rûmî takvimin günleri zikredilir ve mevsimlere göre yapılıp yapılmaması gereken hususlar belirtilirdi.⁹ Müneccimbaşılar takvimlerinin kenarlarına gün gün bazı notlar olarak bazı tarihi olayları da kaydetmişlerdir. Bu olaylar arasında İstanbul'da ve taşrada meydana gelen depremler ve yangınlar, ay ve güneş tutulmaları, yağmur, dolu ve kar fırtınaları, gökkuşağının ve Kuyruklu Yıldız'ın görülmesi ve gemilerin denize indirilmesi zikredilebilir. Bunlar yanında bazı tayinler ve aziller, isyanlar ve savaş ilanları da zikredilen hadiselerdendi.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşı takvimleri yanında XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren duvar takvimleri yayınlanmaya başlanmıştır. Bu takvimlerin Türkçe yanında Fransızca, Ermenice, İbranice, Bulgarca, Rumca, İsveççe ve İspanyolca olarak yayınlananları da bulunmaktaydı. Duvar takvimleri diğer neşriyatta olduğu gibi ruhsatname ile basılıyordu. Bu takvimler artık sadece zamanı gösteren vakit çizelgeleri olmaktan çıkmış ilmî, edebî ve tarihî içerikleri ile okuyucuya kültürel katkı sağlayan yayınlar haline gelmişlerdi.¹¹

Osmanlı Devleti'ne ait devlet ve vilayet salnamelerinin baş kısmında Müneccimbaşı tarafından hazırlanan takvimlere yer verilerek önemli günlere, tarihi olaylara, hangi tarihte ne tür gök olaylarının meydana geleceğine, hangi tarihlerde hangi atmosfer olaylarının vuku bulacağına ve daha pek çok faklı işin ne zaman yapılması ve yapılmaması gerektiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Ele aldığımız bu çalışmada kaynak olarak Aydın vilayetine ait salnamelerin başında bulunan takvimler kullanılmıştır. Salnamelerin başında yer alan bu takvimlerde sağ taraftan başlayarak birinci sütunda *Arabiye*, *Rûmiye*, *Frengiye* aylarının kaçınıcı gün olduğu Şühûr sütunu başlığı altında; haftanın hangi günü olduğu

6- Neşet Çağatay, "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 22, Yıl 1978, s. 124-126, 136-137.

7- Salim Aydı, "Müneccimbaşı", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul, 2006, s. 3.

8- A. Necati Akgür, "Celalî Takvimi", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 61, Ağustos 1989, s. 175.

9- Aydı, agm, s. 3.

10- Ahmet Yüksel, "Osmanlı'da Zamanı Anlamak: Duvar takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 12, Yaz 2010, s. 507.

11- Yüksel, agm., s. 507, 513.

Eyyâm sütunu başlığı altında; *tulû-ı şems, zuhur, asr-ı evvel, işâ ve imsâk* 'ın zamanı saat ve dakika belirtilerek 3-7. sütunlarda; takvim yaprağının hangi Arabî aya ait olduğu ve bu aydaki önemli *Eyyâm-ı Meşhûre* sekizinci sütun altında; aynı sütun altında; *A'dâd-ı Rûz-ı Kâsım* dokuzuncu ve *A'dâd-ı Rûz-ı Hızır* onuncu sütun altında verilmiştir. Son sütunun başlığı *Eyyâm-ı Mahsûsa* olup bunun altında R (Rum), Elif (Ermeni), Lam (Latin), Ye (Yahudi), Kaf (Katolik) rumuzları ile bu günlerin hangi Osmanlı gayrimüslim tebaasına ait yortu günleri olduğu belirtilmiştir. Takvime ait cetvellerin bitmesinden sonra bazı salnamelerde yerleri değişmekle birlikte hicrî 1200 senesinden başlayarak yıllığın yayınlandığı tarihe kadar geçen hicrî yılların miladî takvimin hangi senesine ve ayına denk geldiği belirtilmiştir. Yine salnamelerde hicretten önce ve sonra meydana gelen bazı olayların kronolojisine de yer verilmiştir.¹² Başlangıçtaki salnamelere nazaran sonraki yıllarda yayınlanan salnamelerde meydana gelen olaylara dair kronolojinin hayli uzadığı görülmektedir.¹³ Aydın vilâyetine ait 26 salnameden 1307, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319 ve 1321 hicrî tarihli yıllıklarda takvime yer verilmemiştir. Aydın vilâyetine ait 1326 tarihli son salnamede ise takvim bulunmaktadır.¹⁴ Aydın vilâyetine ait salnamelerde yer alan takvimlerin hepsinde *Eyyâm-ı Meşhûre* başlığı altında verilen bilgiler birbirinin aynısı değildir. Bu kısımda yer alan bilgiler değişik konularla ilgili olup bunlar aşağıda yer alan başlıklarda altında değerlendirilmeye ve takvimlerde yer alan farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Takvimlerde Astronomiye ve Astrolojiye Dair Bilgiler

Salnamelerde yer alan takvimlerde güneş, ay, gezegen ve yıldızların konumlarına, bunların birbirleri ile ilişkilerine, gezegenlerin hangi burca hangi tarihte girdiklerine, güneş ve ay tutulmalarına, gezegenlerin aynı burca girmelerine ve ayın menzillerine dair bazı bilgiler verilmiştir. Takvimlerde bu bilgilerin verilme sebebi, bir işin uğurlu veya uğursuz olduğu düşünülen günde yapılabilecek yapılmaması ile ilgili olmalıdır. Müneccimlere göre her güne tesir eden bir yıldız ve o yıldızın o günle ilgili özel bir etkisi bulunuyordu. Müneccimler yıldızların işler ve günler üzerindeki bu etkisini belirten takvimler hazırlamışlar, bir işin hangi gün ve saatte yapılması veya yapılmama gerektiği hususunda idarecilere tavsiyelerde bulunmuşlardır.¹⁵ Takvimlerde belirtilen gök cisimlerinin mukâbele, mukârene, teslîs, terbî ve tesdîs denilen konumları astronominin bir dalı olan *ilmü'z-zicâc ve'tekâvim*; gezegenlerin aynı burcun aynı derecesinde ne zaman buldukları ise *ilm-i kırânât* tarafından incelenmektedir.¹⁶ Takvimlerde gezegenlerin burçlara girdiği zamanlara dair hayli bilgi verilmiştir. Burçların bir kare ve dört üçgenin

12- Salname-i Vilâyet-i Aydın, 1298, s. 2-22; 1297, s. 3-22. Aydın vilâyetine ait salnameler bundan sonraki dipnotlarda SVA kısaltması ile verilecektir.

13- SVA, 1299, s. 16-27.

14- Aydın vilâyetine ait salnameler şu yıllara aittir: 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319, 1321, 1326.

15- Tefvik Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücüm" Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, 2000, s. 125-126.

16- Fehd, agm, s. 125.

bir daireyi on iki parçaya ayırması ile oluştuğu belirtilmektedir. Burçlar 360 derecelik daire şeklindeki kuşağın 30° ar derecelik on iki bölüme ayrılması ile oluşuyordu. Dolayısı ile burçlar bir daire üzerinde hem üçgen hem de kare ile ilişkisi içerisinde yer almaktadır.¹⁷ Güneş on iki burca şu tarihlerde girmektedir: Hamel, Aries/Koç (21 Mart); Sevr, Taurus/Boğa (20 Nisan); Cevzâ, Gemini/İkizler (21 Mayıs); Seretân, Cancer/Yengeç (22 Haziran); Esed, Leo/Aslan (23 Temmuz); Sünbüle, Virgo/Başak (23 Ağustos); Mızan, Libra/Terazi (23 Eylül); Scorpius/Akrep (22 Ekim); Kavs, Sagittarius/Yay (22 Kasım); Cedi, Capricornus/Oğlak (22 Aralık); Delv, Aquarius/Kova (20 Ocak); Hût, Pisces/Balık (19 Şubat). Burçların kendileriyle olduğu gibi güneş, ay ve diğer gezegenlerle de ilişkileri bulunmaktadır. Gezegenlerin burçlara nispetle “beyt-vebal”, “şeref-hubût” ve “evc hadîd” şeklinde belli mevkileri vardır.¹⁸ Yıldızların ait oldukları burçta buldukları zamana “şeref” veya “vakt-i şeref” denilmiştir ki eşref saati kavramı da buradan çıkmıştır. Burçlardan Hamel, Esed ve Kavs’a “burç-ı ateş/ateş”; Cevzâ, Mızan ve Kavs’a “burç-ı bâdî/hava”; Sevr, Sünbüle ve Cedi’ye (burç-ı hâkî/toprak) ve Seretân, Akrep ve Hut’a “burç-ı âbî/su” denilerek burçlar dört unsur olarak bilinen ateş, hava, su ve toprakla ilişkilendirilmiştir.¹⁹

Çalışmamıza kaynaklık eden salnamelerde yer alan takvimlerde gök cisimlerinin konumları ve birbirleri ile olan ilişkileri şu ifadelerle zikredilmiştir: Tahvîl-i Şems be-Cedi/Güneşin Oğlak burcuna girmesi;²⁰ İctimâ-ı neyyireyn²¹/Güneş ve Ay’ın bir araya gelmesi;²² Akis-i Utârid be-Kavis/Merkür’ün Yay burcuna yansması;²³ Şeref-i Kamer/Ayin ekliptik üzerinde en tesirli olduğu noktada bulunması;²⁴ Terbî-i Utârid be-Müşteri/Merkür ile Jüpiter arasındaki açısal uzaklığın 180 derece olması;²⁵ Terbî-i Utârid be-Hamel/Merkür kurslarının yarısının Koç burcuna girmesi;²⁶ Tesdîd-i Şems be-Zuhal/Güneş’in Satürn’e yönelmesi;²⁷ Tahvîl-i Şems be-Delv: Güneş’in Kova burcuna girmesi;²⁸ Tesdîd-i Şems/Güneşin uzunluğuna doğrulması;²⁹ Tahvîl-i Utârid be-Devl/Merkür’ün Kova burcuna girmesi;³⁰ Kırân-ı Sa’deyn/Venüs ile Jüpiter’in aynı burçta

17- İlhan Kutluer, “İslam Literatüründe Burç” Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, 1992, s. 422-423.

18- Kutluer, agm, s. 422-423.

19- Mustafa Uzun, “Edebiyatta Burç”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, 1992, s. 425-426.

20- Salnâme-i Vilâyeti Aydın, 1297, s. 3; 1303, s. 12.

21- Güneş ve Ay’ın bir araya gelmesi. El-Fergânî, Cevâmî İlm en-Nucûm ve Usûl el-Harekât es-Semâviyye, Çev. Yavuz Unat, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012, s. 175

22- SVA, 1326, s. 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17; 1297, s. 4, 5; 1296, s. 3, 4; 1298, 4.

23- SVA, 1296, s. 3.

24- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3. Fergânî, age., s. 181.

25- SVA, 1298, s. 4.

26- SVA, 1298, s. 4.

27- SVA, 1296, s. 3.

28- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 4.

29- SVA, 1297, s. 4.

30- SVA, 1298, s. 4; 1303, s. 13; 1326, s. 16.

birbirine yaklaşması;³¹ İhtirâk-ı Utârid/Merkür'ün Güneş'e yaklaşması;³² Tesdîs-i Merih be-Zühre/Merih ile Venüs arasındaki açısal uzaklığın 60 derece olması;³³ Tesdîd-i Merih be-Zühre/Merih'in Venüs'e yönelmesi;³⁴ Tesdîs-i Utârid be-Zuhal/Merkür ile Satürn arasındaki açısal uzaklığın 60 derece olması;³⁵ Tahvil-i Utârid be-Hût/Merkür'ün Balık burcuna girmesi;³⁶ Tulû-i Zâbih³⁷/Oğlak burcu yıldızının doğması;³⁸ Mukâbele-i Neyyireyn/Güneş ile Ay arasındaki açısal uzaklığın 180 derece olması;³⁹ Tahvil-i Merih be-Delv/Merih'in Kova burcuna girmesi;⁴⁰ Şeref-i Zühre/Venüs gezegeninin ekliptik üzerinde en tesirli olduğu noktada olması;⁴¹ Tulû-ı Bel'⁴²/Aydın yörüngesinde iki eşit küçük yıldız doğması;⁴³ Tahvil-i Utârid be-Hût/Merkür'ün Balık burcuna girmesi;⁴⁴ Kırân-ı Zühre be-Zuhal/Venüs'ün Satürn gezegenine yaklaşması;⁴⁵ Tulû-ı Şevle/ Ay'ın on dokuzuncu konağındaki biri parlak olan iki yıldızın doğması;⁴⁶ Tulû-ı Su'üd/Aydın yirmi dördüncü konağında "en yüksek saadet" anlamındaki üç yıldızın doğması;⁴⁷ Tahvil-i Şems be-Hamel/Güneş'in Koç burcuna girmesi;⁴⁸ Tulû-ı Mukaddem/Ay'ın yirmi altıncı konağındaki iki parlak yıldızın doğması;⁴⁹ Tahvil-i Şems be-Sevr/Güneş'in Boğa burcuna girmesi;⁵⁰ Evvel-i Sitte-i Sevr/Güneş'in Sevr/Boğa burcunda bulunduğu nisan ayında fırtınalarıyla meşhur altı günün başlaması;⁵¹ Ahir-i Sitte-i Sevr/Güneş'in Sevr/Boğa burcunda bulunduğu nisan ayında fırtınalarıyla meşhur altı günün son bulması;⁵² Tahvil-i Şems be-Cevzâ/Güneş'in ikizler burcuna girmesi;⁵³ Tulû-ı Süreyyâ/Aydın üçüncü

31- Fergâni, age., s. 164; SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1298, s. 5.

32- SVA, 1298, s. 4, 6.

33- Fergâni, age., s. 186. SVA, 1296, s. 4.

34- SVA, 1298, s. 5

35- SVA, 1298, s. 5.

36- SVA, 1298, s. 5.

37- Zâbih: Sa'd el-Zâbih "Kurban kesenin saadeti", biri kuzeyde yükselirken diğeri güneyde düşen iki küçük yıldız, oğlak burcunun a ve b yıldızları. Bunlardan kuzeyde olanı gizlidir. Arapların Şat "koyun" olarak adlandırdıkları yıldızı yakındır. Zâbih oğlakın a yıldızı olarak adlandırılmaktadır. Fergâni, age., s. 170.

38- SVA, 1302, sayfa belirsiz. (Bazı yıllıklara ait takvimlerin sayfa numaraları verilmemiştir. Şayet alınan bilgi bu sayfalarda yer alıyorsa bu sayfalar "Belirsiz" olarak verilmiştir.

39- Fergâni, age., s. 174; SVA, 1298, s. 5.

40- SVA, 1298, s. 5.

41- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5

42- Bel' (Bula'): Aydın yörüngesinde iki eşit küçük yıldız. Kova'nın e ve n yıldızları Beyrûnî üçüncü bir yıldızdan yani Kova'nın m yıldızdan bahsetmektedir. Fergâni, age., s. 170.

43- SVA, 1302, s. Belirsiz.

44- SVA, 1296, s. 5

45- Fergâni, age., s. 164-165; SVA, 1298, s. 5.

46- Fergâni, age., s. 170; SVA, 1298, s. 4.

47- Fergâni, age., s. 170; SVA, 1298, s. 6.

48- SVA, 1298, 1299, s. 6.

49- Fergâni, age., s. 170; SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3.

50- SVA, 1296, s. 6; 1303, s. 4.

51- Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi, Ankara, 2013, s. 118; SVA, 1297, s. 7; 1299, s. 8; 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4; 1311, s. 12; 1313, s. 13.

52- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 7; 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4; 1311, s. 12.

53- SVA, 1303, s. 5; 1326, s. 8.

konağında bulunan ve Ülker de denilen altı küçük yıldızın doğması;⁵⁴ Tahvîl-i Şems be-Seretân/Güneş'in yengeç burcuna girmesi;⁵⁵ Sa'd/Ayın yirmi dördüncü konağındaki üç yıldızın doğması;⁵⁶ Tulû-ı Hek'a/Ayın beşinci konağındaki "beyaz leke" anlamına gelen Orion takımyıldızının başında, birbirine yakın üç küçük yıldızın doğması;⁵⁷ Tahvîl-i Şems be-Esed/Güneş'in Arslan burcuna girmesi;⁵⁸ Tahvîl-i Şems be-Sünbüle/Güneş'in Başak burcuna girmesi;⁵⁹ Tahvîl-i Şems be-Akrep/Güneş'in Akrep burcuna girmesi;⁶⁰ Tahvîl-i Şems be-Mîzân/Güneş'in Terazi burcuna girmesi;⁶¹ Tahvîl-i Şems be-Kavs/Güneş'in Yay burcuna girmesi;⁶² İhtirâk: Bir gezegenin Güneş'e yaklaşması, güneşle aynı burçta olması;⁶³ Tulû-ı İklîl/"Taç", üç parlak yıldızın doğması;⁶⁴ Gurûb-ı Ülker/Ay'ın üçüncü konağında bulunan ve Süreyya denilen altı küçük yıldızın batışı;⁶⁵ Sa'deyn/Venüs ile Jüpiter'in aynı burçta birbirine yaklaşması.⁶⁶ Yukarıda verilen bilgiler Müneccimbaşlıların gözlemleyebildikleri gök cisimlerinin hareketlerine ve konumlarına dair hayli bilgiyi takvimlere yansıtıklarını göstermektedir.

Meteorolojik Olaylara Dair Bilgiler

Takvimlerde resmi görevlileri ve halkı bilgilendirmek amacıyla mevsimlerin başlangıç zamanlarına, uzun ve kısa gecelerin ne zaman olduğuna, yılın sıcak ve soğuk günlerinin başlangıç ve bitiş tarihlerine, mevsimlere bağlı olarak bitkilerin olgunlaşma zamanına, farklı isimlerle anılan fırtınaların ne zaman gerçekleştiğine dair bilgiler verilmiştir. Takvimlerde meteorolojik olaylara dair bilgiler bazen farklı isimlerle zikredilmiştir. Aşağıdaki paragrafta belirtilen bu olayların gerçekleşme zamanına dair takvimlerde zikredilen bilgiler verilmiştir. Herhangi bir meteorolojik olay için takvimlerde farklı tarihlerin verildiği olmuştur. Olayın gerçekleşme zamanına ait ilk ve son tarihler parantez içinde aralarına (–) işareti konularak gösterilmiştir.

Takvimlerde mevsimlere ve meteorolojik olaylara dair şu bilgiler verilmiştir: Fasl-ı Şitâ-Kış Mevsimi (22 Aralık);⁶⁷ Evvel-i Erbaîn-Erbaînın Başlangıcı/Evvel-i Erbaîn ve Fasl-ı Şitâ-Efrençî sene 22 Aralık'ta başlayan ve 31 Aralık'a kadar devam eden kışın

54- Fergâni, age., s. 168, SVA, 1303, s. 5.

55- SVA, 1296, s. 9; 1326, s. 9.

56- Fergâni, age., s. 170; SVA, 1311, s. 8; 1313, s. 3.

57- Fergâni, age., s. 168. SVA, 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1305, s. 6.

58- SVA, 1303, s. 7.

59- SVA, 1303, s. 8.

60- SVA, 1302, s. 10.

61- SVA, 1303, s. 9; 1326, s. 12.

62- SVA, 1326, s. 14.

63- SVA, 1311, s. 6; 1313, s. 7.

64- Fergâni, age., s. 170; SVA, 1302; 1311, s. 8; 1313, s. 8.

65- Fergâni, age., s. 168, SVA, 1311, s. 8; 313, s. 8.

66- SVA, 1311, s. 8.

67- SVA, 1297, s. 3; 1302; 1303, s. 12; 1311, s. 8

en soğuk zamanı sayılan kırk günün başlangıcı (21-22 Aralık);⁶⁸ Ahir-i Şeb-i Yeldâ-22 Aralık'ta başlayan yılın en uzun gecesinde (25 Aralık);⁶⁹ Gündönümü Fırtınası-27 Aralık'ta meydana gelen bir fırtına çeşidi;⁷⁰ Şiddet-i Riyâh-Rüzgârın şiddetlenmesi (29 Aralık);⁷¹ Zemherîr Fırtınası-22 Aralık-31 Ocak tarihleri arasında yaşanan kırk günlük karakış döneminde vuku bulan fırtına (7 Ocak);⁷² İştîdâd-ı Berd-Soğuşun Şiddetlenmesi (8-9 Ocak);⁷³ Gece Açık Kalmış (9 Ocak);⁷⁴ Su ve Taam Mezmûmdur-Su ve yemek yerilmiştir (10 Ocak);⁷⁵ Fırtına ve Şiddet-i Berd/Sermâ-Fırtına ve Soğuşun Şiddetlenmesi (23-28 Ocak);⁷⁶ Âhir-i Erbaîn-Erbaîn Sonu-22 Aralık'ta başlayan ve kırk gün süren soğukların sonu (29-31 Aralık);⁷⁷ Evvel-i Hamsîn-Erbaîn denilen kırk günlük karakıştan sonra gelen elli günün başlangıcı (30-31 Ocak);⁷⁸ Gâyet-i Kuvvet-i Sermâ-Kış soğuşunun kuvvetinin sonu (2-5 Şubat);⁷⁹ Cemre-i Evvelî be-Hava-Birinci Cemre, Şubat ayında azar azar artan sıcaklığın havaya düşmesi (19-20 Şubat);⁸⁰ Fırtına (20 Şubat);⁸¹ Cemre-i Sâniye be-Âb-İkinci cemrenin suya düşmesi (25-26 Şubat);⁸² İnkisârû'l-Berd-Soğukların kırılması (27 Şubat);⁸³ İmtizâc-ı Fasleyn-Kış ile bahar mevsiminin birbirine karışması (4 Mart);⁸⁴ Cemre-i Sâlise be-Hâk-Üçüncü cemrenin toprağa düşmesi (4-5 Mart);⁸⁵ Evvel-i Berdû'l-Acûz-Yedi gün süren Kocakarı Soğukları'nın başlangıcı (7-9 Mart);⁸⁶ Husûm Fırtınası-Sürekli esen fırtına (10-12 Mart);⁸⁷ Tesâvil-i leyl ü Nehâr-ı Şer'î-Şer'î olarak gece ve gündüzün eşitliği (14-15 Mart);⁸⁸ Âhir-i Berdû'l-Acûz-Yedi gün süren Kocakarı Soğukları'nın sonu (17 Mart);⁸⁹ Âhir-i Hamsîn-Kırk gün süren karakıştan sonra gelen elli günlük sürenin sonu (19 Mart);⁹⁰ Tesâvil-i Leylü ü Nehâr-

68- SVA, 1297, s. 3; 1303, s. 12/ 1304, s. 12; 1311, s. 8

69- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3; 1299, s. 3; 1320; 1303, s. 12; 1304, s. 9; 1313, s. 9

70- SVA, 1326, s. 15.

71- SVA, s. 1296, s. 3; 1297, s. 3.

72- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3; 1299, s. 4

73- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3; 1303, s. 12; 1304, s. 12.

74- SVA, 1302, s. Belirsiz.

75- SVA, 1302, s. Belirsiz.

76- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1298, s. 4; 1302.

77- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1299, s. 5; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1310, s. 10; 1311, s. 9.

78- Devellioğlu, age., s. 371; SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1299, s. 5; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1313, s. 10; 1326, s. 16

79- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1298, s. 5; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1311, s. 9; 1313, s. 10.

80- Devellioğlu, age., s. 149; SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 5; 1302; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14; 1311, s. 10; 1313, s. 11; 1326, s. 17.

81- SVA, 1298, s. 5. Bu fırtına sadece 1298 yılı salnâmesinde zikredilmiştir

82- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5; 1299, s. 6; 1304, s. 14; 1311, s. 10; 1313, s. 11; 1326, s. 17.

83- SVA, 1302, s. Belirsiz.

84- SVA, 1302, s. Belirsiz.

85- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14; 1311, s. 10; 1313, s. 11; 1326, s. 17.

86- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5; 1299, s. 6; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14.

87- SVA, 1296, s. 5; 1311, s. 11.

88- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 6; 1298, s. 4; 1303; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3.

89- SVA, 1296, s. 5; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1311; s. 11; 1313, s. 12.

90- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1313, s. 12.

Hakiki-Gerçek gece gündüz eşitliği (20 Mart);⁹¹ Mebde-i Fasl-ı Bahâr/Evvel-i Mevsim-i Bahâr/Bahâr-ı Evvel-Bahar mevsiminin başlangıcı, ilkbahar (21-24 Mart);⁹² Evvel-i Mevsim-i Lâle-Lale mevsimin başlangıcı (12 Nisan);⁹³ Nihâyet-i Kuvvet-i Bahâr-Baharın gücünün azalması (6-7 Mayıs);⁹⁴ Evvel-i Eyyâm-ı Matar-Yağmurlu günlerin başlangıcı (9 Mayıs);⁹⁵ Vezîden Bâd-ı Şarkî-Doğu rüzgârlarının esmesi (10 Mayıs);⁹⁶ Âhir-i Eyyâm-ı Matar-Yağmurlu günlerin sonu (10-12 Mayıs);⁹⁷ Evvel-i Riyâh-ı Bevârih-Sam yeli denen sıcak rüzgarların başlaması (31 Mayıs);⁹⁸ Hübûb-ı Riyâh-ı Seria-Hızlı rüzgarların esmesi (24 Mayıs);⁹⁹ Âgaz-ı Germâ-Sıcakların başlaması (26 Mayıs);¹⁰⁰ İmtizâc-ı Fasleyn-Bahar ile yaz mevsiminin birbirine karışması (7 Haziran);¹⁰¹ Mevsim-i Hasad-Hasat mevsimi (8 Haziran);¹⁰² Vezîden Bâd-ı Şimâlî-Kuzey rüzgârlarının esmesi (16 Haziran);¹⁰³ Evvel-i Rûz-ı Atvel-En uzun günün başlangıcı (17 Haziran);¹⁰⁴ Evvel-i Fasl-ı Sayf-Yaz mevsiminin başlaması (20-23 Haziran);¹⁰⁵ Âhir-i Rûz-ı Atvel-En uzun günün sonu (24 Haziran);¹⁰⁶ Evvel-i Bâd-ı Semûm-Sıcak Sam rüzgârlarının başlangıcı (30 Haziran-3 Temmuz);¹⁰⁷ Âhir-i Riyâh-ı Bevâric-Sam yeli denilen sıcakların ve rüzgarların sonu (7-9 Temmuz);¹⁰⁸ Eşdâd-ı Harâret/Şiddet-i Harâret-Sıcağın şiddetlenmesi (17-29 Temmuz);¹⁰⁹ Kızıl Erik Fırtınası/Fırtına-Bu tarihlerde esen bir fırtına (29 Temmuz);¹¹⁰ Evvel-i Eyyâm-ı Bahûr/İştîdâd-ı Harâret-Çok şiddetli sıcak günlerin başlangıcı (30 Temmuz-3 Ağustos);¹¹¹ Gâyet-i Kuvvet-i Germâ/Âhir-i Eyyâm-ı Bahûr-Çok şiddetli sıcakların sonu (5 Ağustos-8 Ağustos);¹¹² Tağyir-i Evrâk-Yaprakların renginin değişmesi (21-24 Ağustos);¹¹³ Âhir-i Eyyâm-ı Bâd-ı Semûm-Sam yeli denilen sıcak rüzgarların sonu (22 Ağustos-3 Eylül);¹¹⁴ Evvel-i Fütûr-ı Germâ-Sıcakların azalmaya ve zayıflamaya

91- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 6; 1298, s. 6; 1299, s. 6.

92- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 6; 1298, s. 3; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1311, s. 11; 1313, s. 12.

93- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 7; 1302.

94- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 7; 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4; 1311, s. 13; 1313, s. 13.

95- SVA, 1296, s. /, 1297, s. 7.

96- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 7.

97- SVA, 1303, s. 4, 1302, s. Belirsiz.

98- SVA, 1303, s. 5.

99- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8.

100- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8.

101- SVA, 1302, s. Belirsiz.

102- SVA, s. 1296, s. 8; 1297, s. 8.

103- SVA, 1296, s. 8.

104- SVA, 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1305, s. 6.

105- SVA, 1296, s. 9; 1297, s. 9; 1299, s. 10.

106- SVA, 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1305, s. 6; 1311, s. 14.

107- SVA, 1296, s. 9; 1302, s. Belirsiz.

108- SVA, 1296, s. 9; 1313, s. 3.

109- SVA, 1296, s. 9; 1297, s. 10; 1303, s. 7; 1304, s. 7; 1305, s. 7.

110- SVA, 1313, s. 4; 1302, s. Belirsiz.

111- SVA, 1303, s. 7; 1304, s. 7; 1305, s. 7; 1326, s. 10.

112- SVA, 1296, s. 10; 1297, s. 10, 11; 1299, s. 10; 1313, s. 4, 1326, s. 10.

113- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8.

114- SVA, 1297, s. 11; 1302, s. Belirsiz; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8; 1311, s. 4.

başlaması (29 Ağustos-30 Ağustos);¹¹⁵ İmtizâc-ı Fasleyn-Yaz ile Sonbahar mevsiminin birbirine karışması (6 Eylül);¹¹⁶ Şikesten-i Germâ/İnkisâr-ı Germâ-Sıcakların kırılması (15-16 Eylül);¹¹⁷ Müsâviyü'l-Leyl ü Nehâr-Gece ve gündüz eşitliği (22, 24 Eylül);¹¹⁸ Evvel-i Fasl-ı Harîf-Sonbaharın başlaması (23-24 Eylül);¹¹⁹ Fırtına-Belirtilen tarihlere esen bir rüzgar (3-4 Ekim);¹²⁰ Sükût-ı Evrâk/Bed-i Sükût-ı Evrâk-Yaprakların solmaya başlaması (5-11 Eylül);¹²¹ Evvel-i Eyyâm-ı Matar-Yağmurlu günlerin başlaması (14-17 Ekim);¹²² Bağ Bozumu/Meryemana Fırtınası-Belirtilen tarihte esen bir fırtına (18 Ekim);¹²³ Burûdet-i Miyâh-Suların soğuması (21-25 Ekim);¹²⁴ Kırılma Fırtınası (24 Ekim);¹²⁵ Mevsim-i Şiddet-i Riyâh/Balık Fırtınası-Şiddetli rüzgar mevsimi (29 Ekim);¹²⁶ Nihâyet-i Kuvvet-i Sermâ/Harîf-Sıcakların ve sonbaharın sonu (3 Kasım);¹²⁷ Mebde-i Şebnem/Nüzul-i Şebnem-Çiğ düşmenin başlaması (8-9 Kasım);¹²⁸ Vezîden Bâd-ı Cenûbî-Güney rüzgarlarının esmesi (15 Kasım);¹²⁹ Evvel-i Berd-Soğuşun başlaması (28-30 Kasım);¹³⁰ Hübûb-ı Avâsîf-Sert ve şiddetli rüzgârların/fırtınaların esmesi (3 Aralık);¹³¹ İbtidâ-i Rih-i Şimâlî-Kuzey rüzgârlarının başlangıcı (5-7 Aralık);¹³² İmtizâc-ı Fasleyn-Sonbahar ile kış mevsiminin birbirine karışması (7 Aralık);¹³³ Âhir-i Sükût-ı Evrâk-Yaprakların solmasının sonu (8-9 Aralık);¹³⁴ Fırtına-Belirtilen tarihte esen ve ismi belirtilmemiş fırtına (15 Aralık);¹³⁵ Evvel-i Şeb-i Yeldâ-Yılın en uzun gecesinin başlangıcı (16 Aralık).¹³⁶

Yukarıda meteorolojik hadiselerle dair zikredilen bilgiler yoluyla halkın günlük işlerini tanzim etmeye yardımcı olduğu, sıcak ve soğuk günler ile fırtınalı ve yağmurlu günler hakkında bilgiler verilerek bunların zararından korunmalarının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

115- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

116- SVA, 1311, s. 4; 1313, s. 5.

117- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 12; 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1305, s. 9.

118- SVA, 1311, s. 5; 1304, s. S. 9; 1305, s. 9.

119- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1311; s. 5.

120- SVA, 1311, s. 5; 1313, s. 6.

121- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 13; 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1305, s. 9 1311, s. 5; 1313, s. 6.

122- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10; 1311, s. 6; 1313, s. 6.

123- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1311, s. 6; 1313, s. 6.

124- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10; 1311, s. 6; 1313, s. 7.

125- SVA, 1311, s. 6. Bu fırtınanın Bağbozumu ve Meryemana Fırtınası olma ihtimali bulunmaktadır.

126- SVA, s. 1296, s. 13; 1311, s. 6; 1313, s. 7.

127- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1311; s. 6; 1313, s. 7.

128- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 14; 1311, s. 6; 1313, s. 7.

129- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14.

130- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14; 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

131- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14.

132- SVA, 1296, s. 14.

133- SVA, 1302, s. Belirsiz.

134- SVA, 1296, s. 14; 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

135- SVA, 1311, s. 8.

136- SVA, 1299, s. 3; 1303, s. 12; 1304, s. 12; 1311, s. 8; 1313, s. 9

Hayvan Davranışlarına Dair Bilgiler

Havaların soğuması ve ısınması ile hayvan davranışları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kış mevsiminin başlaması ile bazı hayvanlar kış uykusuna yatmakta bazıları ise daha kolay yiyecek bulabilecekleri ve üreyebilecekleri sıcak bölgelere göç etmektedirler. Böcek türü hayvanlar da havaların soğuması ile gizlenmekte, ısınması ile birlikte hareketlenmektedirler. Böcek larvaları da sıcak hava ile canlanmakta ve hayat bulmaktadırlar. Takvimlerde Anadolu'da yaşayan hayvanların geliş ve gidişine, böceklerin gizlenmesine ve açığa çıkmasına, kuşların ve koyunların çiftleşme zamanına dair bilgiler verilmiştir. Takvimlerde belirtilen hususlarda verilen bilgiler şu şekildedir: İhtifâ-i Hevâmm/Böceklerin Gizlenmesi (14-16 Ocak);¹³⁷ İzdivâc-ı/Tezvîc-i Tuyûr-Kuşların Çiftleşmesi (3-17 Şubat);¹³⁸ Tevellüd-i Ağnâm-Koyunların Kuzulaması (9 Şubat);¹³⁹ Kesret-i Semek-Balık Bolluğu (10 Şubat);¹⁴⁰ Duhûl-i Fırtına-i Hamâm/Güvercin Fırtınası (11 Şubat);¹⁴¹ Ameden-i Laklak-Leyleklerin Gelişi (22 Şubat-9 Mart);¹⁴² Feryâd-ı Kurbağa-Kurbağaların ötüşü (28 Şubat-1Mart);¹⁴³ Ameden-i Kırlangıç-Kırlangıçların Gelişi (11 Mart-15 Mart);¹⁴⁴ Hareket-i Hevâmm/Haşerât-Böceklerin Hareketlenmesi (26-28 Mart);¹⁴⁵ Ameden-i Çaylak¹⁴⁶-Çaylakların Gelişi (27-28 Mart);¹⁴⁷ Feryâd-ı Andelîb-Bülbüllerin ötmesi (4-5 Nisan);¹⁴⁸ Kırlangıç Fırtınası (8 Nisan);¹⁴⁹ İpek Böceği Zuhûru (23 Nisan);¹⁵⁰ Cem-i Ufûr-Serçelerin toplanması (29 Nisan);¹⁵¹ Koyun Kırkımı Zamanı (27-31 Mayıs);¹⁵² Reften-i Laklakân/Leyleklerin Bilâd-ı Hârreye Azîmeti-Leyleklerin Sıcak Memleketlere Gidişi (26-28 Ağustos);¹⁵³ Koç Ayırma Zamanı (5-10 Eylül);¹⁵⁴ Reften-i Çaylak-Çaylakların Gidişi (11 Eylül);¹⁵⁵ Reften-i Turna-Turnaların Gidişi (4-5 Ekim);¹⁵⁶ Kırlangıç Fırtınası (24 Ekim);¹⁵⁷ Koç Salımı (24 Ekim);¹⁵⁸ Balık Fırtınası (29

137- SVA, 1298, s. 4; 1303, s. 13; 1304, s. 13.

138- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 5; 1298, s. 5; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1311, s. 9; 1313, s. 10.

139- SVA, 1298, s. 5; 1302, s. Belirsiz.

140- SVA, 1302, s. Belirsiz.

141- SVA, 1302, s. Belirsiz.

142- SVA, 1298, s. 5; 1302; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14.

143- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5.

144- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 6; 1298; 1304, s. 14; 1305, s. 14.

145- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 5; 1311, s. 11; 1313, s. 12.

146- Çaylak: Yırtıcılardan uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan tavuk büyüklüğünde bir kuş (Milvus Migrans), bkz. Türk Dil Kurumu, Ankara., 2011, s. 508.

147- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1313, s. 12.

148- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302; 1311, s. 11.

149- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302.

150- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 7.

151- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 7.

152- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8; 1302; 1303, s. 5; 1304, s. 5; 1305, s. 5; 1313, s. 14.

153- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1302; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1308, s. 8, 1313, s. 5.

154- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 12; 1302; 1303, s. 8; 1313, s. 5.

155- SVA, 1302; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

156- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1302; 1311, s. 5; 1313, s. 6.

157- SVA, 1311, s. 6.

158- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14; 1302; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10.

Ekim);¹⁵⁹ İhtifâ-i Haşerât-Böceklerin Gizlenmesi (3-18 Kasım);¹⁶⁰ Reften-i Mürgân-Kuşların Gitmesi (11-14 Kasım).¹⁶¹

Zirai Hayata Dair Bilgiler

Takvimlerde halkın zirâî hayatına yardımcı olacak pek çok bilgi mevcuttur. Bu bilgiler arasında genel olarak ağaçların dikimi, kesimi ve aşı zamanı, hububat ürünleri ile bahçe bitkilerinin dikimi ve hasat vakti, meyvelerin ve çiçeklerin olgunlaşma zamanı, bitkiler için tehlikeli olan sıcak ve soğuk zamanlar ve ağaç yapraklarının solma vakti zikredilebilir. Takvimlerde bunlara benzeyen ve zirâî hayatı ilgilendiren faaliyetler ile mevsimlere bağlı olarak bitkilerde meydana gelen hadiseler tarihleri ile birlikte şu şekilde zikredilmiştir: Gars-ı Eşcâr/Eşcâr Garsı Zamanı/Evvel-i Gars-ı Eşcâr-Ağaç Dikme Zamanı¹⁶² (15-16 Ocak, 20 Şubat); Zer-i Habbe's-Selâtin/Zirâat-ı Hnâ-Kına Ziraatı Zamanı¹⁶³ (27 Ocak-8 Şubat); Şeftali, Nar, Ceviz Dikimi¹⁶⁴ (17-18 Şubat); Zuhûr-ı Evrâk-ı Eşcâr-Ağaçların Yapraklarının Ortaya Çıkması¹⁶⁵ (18 Şubat); Cereyân-ı Mâ-i Eşcâr-Ağaçlara Su Yürümesi¹⁶⁶ (21 Şubat-4 Mart); Pırasa Tohumu Zer'i-Pırasa Tohumu Ekimi¹⁶⁷ (22 Şubat); Ziraat-ı Basal/Ziraat-ı Soğan-Soğan Dikimi¹⁶⁸ (22 Şubat-); Badıncan Yasdığı Zamanı-Patlıcan Yasdığı Zamanı¹⁶⁹ (25-26 Şubat); Âhir-i Eşcâr-ı Gars-Ağaç Dikme Sonu¹⁷⁰ (2 Mart); Bağ Budama Zamanı¹⁷¹ (6 Mart); Kalem Aşısı Zamanı¹⁷² (6-8 Mart); Asmaya Su Yürür¹⁷³ (13 Mart); Ziraat-ı Mercimek-Mercimek Ekimi¹⁷⁴ (15 Mart); İkinci Bağ Budama¹⁷⁵ (20 Mart); Ziraat-ı Börülce-Börülce Ekimi¹⁷⁶ (28 Mart); İnkışâf-ı Ezhâr-Çiçeklerin Açması¹⁷⁷ (29 Mart-2 Nisan); Evvel-i Mevsim-i Ziraat-Ziraat Mevsiminin Başlangıcı¹⁷⁸ (23 Nisan); Mevsim-i Ziraat-ı Duhân-Tütün Ziraatı Mevsimi¹⁷⁹ (23 Nisan); Resîden Lâle be-Kemâl-Lalelerin Olgunluğa Erişmesi¹⁸⁰ (27

159- SVA, 1311, s. 6; 1313, s. 7.

160- SVA, 1297, s. 14; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10.

161- SVA, 1302; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10.

162- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 5; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14; 1311, s. 10; 1313, s. 11.

163- SVA, s. 1298, s. 5; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1311, s. 9; 1313, s. 11.

164- SVA, 1303, s. 14; 1305, s. 14.

165- SVA, 1302, s. Belirsiz.

166- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5; 1302; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14.

167- SVA, s. 1296, s. 5; 1297, s. 5.

168- SVA, 1298, s. 5; 1303, s. 3.

169- SVA, 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14.

170- SVA, 1302. S. Belirsiz.

171- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5.

172- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5.

173- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3.

174- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1313, s. 11.

175- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3.

176- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1313, s. 12.

177- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1303, s. 3; 1305, s. 3; 1311, s. 11.

178- SVA, 1313, s. 13.

179- SVA, 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4; 1311, s. 12.

180- SVA, s. 1296, s. 7; 1297, s. 7; 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4.

Nisan); Mevsim-i Zirâat-ı Pamuk, Susam, Bostan, Bamya ve Nohud¹⁸¹ (28-30 Nisan); Ziraat-ı Bâdıncan¹⁸² (2 Mayıs); Karâr-ı Nebâtât-Bitkilerin Tam Boyutuna Ulaşması¹⁸³ (15 Mayıs); Evvel-i Gülîstân-Güllerin Açmaya Başlaması¹⁸⁴ (21 Mayıs); Bağ Ovalama¹⁸⁵ (22-26 Mayıs); Filiz Kırma Zamanı¹⁸⁶ (27 Mayıs); Mevsim-i Gül der-Şam-Şam'da Gül Mevsimi¹⁸⁷ (4-5 Haziran); Mevsim-i Hasâd/Evvel-i Hasâd/Hasat Mevsimi-Hasat Mevsiminin Başı¹⁸⁸ (4-9 Haziran); Evvel-i Zer-i Erz be-Mısır-Mısır'da Pirinç Ziraatının Başlaması¹⁸⁹ (9-10 Haziran); Havf-ı Meyve der-Âfet-Meyvede Afetten Korkma¹⁹⁰ (11 Haziran); Arpa Biçilir¹⁹¹ (18 Haziran); Gâyet-i Mevsim-i Kirâs-Kiraz mevsiminin Sonu¹⁹² (21 Haziran); Yaprak Aşısı Zamanı¹⁹³ (24-27 Haziran, 25 Temmuz); Mevsim-i Zirâat-ı Havuç, Karnabahar ve Kereviz¹⁹⁴ (25-27 Haziran); Mevsim-i Susam¹⁹⁵ (3 Temmuz); Mevsim-i Bostan¹⁹⁶ (6 Temmuz); Âhir-i Zer-i Erz be-Mısır-Mısır'da Pirinç Ekimi Sonu¹⁹⁷ (16-18 Temmuz); Zer-i Kettân ve Haşhaş-Keten ve Haşhaş Ziraatı¹⁹⁸ (19 Temmuz, 16 Ağustos); Humret-i İneb-Üzümlerin Kızarması¹⁹⁹ (27 Temmuz); Kızıl Erik Fırtınası²⁰⁰ (29 Temmuz); Havuç Ekilir²⁰¹ (7 Ağustos); Pamuk Cemi Mevsimi-Pamuk Toplama Zamanı²⁰² (19-20 Ağustos); Güz İçin Şalgam/Şalgam ve Emsâli Ziraatı²⁰³ (22 Ağustos); Tağyîr-i Evrâk-Yaprakların Değişmeye Başlaması²⁰⁴ (21 Ağustos); Kemâl-i Esmâr-Meyvelerin Olgunlaşması²⁰⁵ (2-4 Eylül); Âhir Yaprak Aşısı-Son Yaprak Aşısı²⁰⁶ (7-9 Eylül); Mevsim-i Zirâat-ı Buğday, Arpa, Çavdar ve benzeri-Buğday, Arpa, Çavdar vb Ekim Zamanı²⁰⁷ (16

181- SVA, 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4; 1313, s. 13.

182- SVA, s. 1303, s. 4; 1304, s. 4; 1305, s. 4.

183- SVA, s. 1302, Belirsiz.

184- SVA, 1302, Belirsiz.

185- SVA, s. 1296, s. 8; 1297, s. 8; 1303, s. 5; 1304, s. 5; 1305, s. 5; 1311, s. 13; 1313, s. 14.

186- SVA, 1303, s. 5; 1304, s. 5; 1305, s. 5.

187- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8.

188- SVA, s. 1296, s. 8; 1297, s. 8; 1302; 1303, s. 5; 1304, s. 5; 1305, s. 5; 1311, s. 14; 1313, s. 14.

189- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8; 1298.

190- SVA, 1302, Belirsiz.

191- SVA, 1302, Belirsiz.

192- SVA, 1302, Belirsiz.

193- SVA, 1296, s. 10; 1297, s. 10; 1313, s. 3.

194- SVA, 1303, s. 3; 1304, s. 6; 1305, s. 6; 1313, s. 3.

195- SVA, 1302, Belirsiz.

196- SVA, 1302, Belirsiz.

197- SVA, 1296, s. 9; 1297, s. 10; 1311, s. 3.

198- SVA, 1296, s. 10, 1297, s. 11; 1303, s. 7; 1304, s. 7; 1305, s. 7.

199- SVA, 1296, s. 10; 1297, s. 10; 1311, s. 3; 1313, s. 4.

200- SVA, 1313, s. 4.

201- SVA, 1311, s. 3; 1313, s. 4.

202- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1299, s. 11; 1313, s. 4.

203- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8.

204- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11.

205- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8.

206- SVA, 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8.

207- SVA, 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1305, s. 9.

Eylül); Resîden Zeytin-Zeytinlerin Olgunluğa Ulaşması²⁰⁸ (19 Eylül);Noksân-ı Mâ-i Eşcâr-Ağaçların Suyunun Azalması²⁰⁹ (19-30 Eylül); Karaçemen ve Yonca Ekilir²¹⁰ (16 Eylül); Bağ Bozumu Fırtınası²¹¹ (18 Eylül); Evvel-i Eşcâr-ı Gars/Evvel-i Eyyâm-ı Gars-Ağaç Dikme Günlerinin Başlaması²¹² (19-21 Ekim); Bezelye ve Yonca Ziraatı²¹³ (21 Ekim); Bakla Dikme Zamanı²¹⁴ (26-27 Ekim); Vakt-i Kat-ı Eşcâr²¹⁵ (30-Ekim-2 Kasım); Enginar, Yerelması ve Karaçemen Ekimi²¹⁶ (14-15 Kasım); Meyve Ağaçları Budanır Bu Mevsimde Kesilen Ağaç Çürümez²¹⁷ (22-23 Kasım); Mâ-i Eşcârın Nuzûlü-Ağaçların Suyunun İnmesi²¹⁸ (26 Kasım); Âhir-i Sükût-ı Evrâk-Ağaç Yapraklarının Dökülmesinin Sonu²¹⁹ (8-9 Kasım).

Sulara, Deniz ve Nehir sularına Dair Bilgiler

Takvimlerde nehir ve deniz sularına, bunların azlığına, çokluğuna, zararlı olabileceği zamanlara dair bilgiler verilmiştir. Denizin hareketine bağlı olarak gerçekleştirilen durumlar için “hareket-i derya, evvel-i sefer-i derya” tabirleri kullanılmıştır. İbtidâ-i hareket-i derya için 15 Kasım;²²⁰ Hareket-i derya için 5 Aralık, 29 Aralık, 17 Ocak, 26 Ocak, 3 Mart, 2 Temmuz, 25 Temmuz;²²¹ evvel-i sefer-i derya için 30 Mart²²² tarihi zikredilmiştir. Nil nehrinin suyunun temiz olduğu, yükseldiği ve alçaldığı ve suyun değişmeye başladığı dönemler için ise “Nil berrâk olur” (20 Ocak);²²³ “Karâr-ı Nil” (15 Mayıs);²²⁴ “tağyir der-mâ-i Nil/Nil suyunda değişme” (5-6 Haziran);²²⁵ “terk-i şürb-i mâ-i Nil/Nil suyunun içilmesinin terk edilmesi” (15 Haziran);²²⁶ “sükût-ı nokta-i Nil” (18 Haziran);²²⁷ “İzdiyâd-ı Nil ve Noksân-ı mâ-i Fırat/Nil’in suyunun artması, Fırat’ın suyunun azalması” (29 Haziran) tarihleri zikredilmiştir.²²⁸ Nil nehrinin suyunun taşması yaz gün dönümü başlangıcı olan 21-22 Haziran’da başlamakta ve yüz gün sürmektedir.

208- SVA, 1302; 1311, s. 5; 1313, s. 5.

209- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1304, s. 9; 1311, s. 5; 1313, s. 5.

210- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13.

211- SVA, s. 1296, s. 13; 1297, s. 13.

212- SVA, s. 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1299, s. 14; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10; 1311, s. 6; 1313, s. 7.

213- SVA, 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10.

214- SVA, s. 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10.

215- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1303, s. 10; 1304, s. 10.

216- SVA, 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

217- SVA, 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

218- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14.

219- SVA, 1296, s. 14; 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

220- SVA, 1302, s. Belirsiz.

221- SVA, 1302, s. Belirsiz, 1311, s. 3, 8; 1311, s. 3; 1313, s. 4, 9.

222- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3; 1313, s. 12.

223- SVA, 1298, s. 4.

224- SVA, 1296, s. 7; 1297, s. 8.

225- SVA, 1296, s. 8; 1298, s. Belirsiz.

226- SVA, 1302, s. Belirsiz.

227- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 9.

228- SVA, 1296, s. 9; 1297, s. 10.

Bunun ardından Nil’de yine yüz günlük çekilme zamanı yaşanmakta ve ardından susuz bir kış mevsimine girilmektedir. Nil nehriindeki bu yükselmenin ve alçalmanın ölçülmesi için “mikyâsü’n-Nil” denilen ölçüm istasyonları kurulmuştur.²²⁹ Nehir suları yanında suyun azalması, suyun soğuması ve suyun mahzurları için “killet-i mâ, killet-i miyâh/su kıtlığı” (20 Ocak),²³⁰ “nokşân-ı mâ fi’l-arz/toprakta suyun azalması” (25 Mayıs),²³¹ “suya girmeyeler” (31 Temmuz),²³² “burûdet-i miyâh/suların soğuması” (21-25 Ekim)²³³ tarihleri verilmiştir. Suyun çokluğunun mahzurlu olduğu da “kesret-i âb mahzur/suyun fazlası zararlı” (22 Kasım)²³⁴ şeklinde belirtilmiştir. 22 Kasım’da suyun mahzurlu olması yağışlar sebebiyle oluşan sel ve baskınlarından kaynaklanıyor olmalıdır.

Mübarek Günler, Geceler ve Bazı Tarihi Olaylar

Takvimlerde farklı din ve inançlara sahip tebaayı kutsal gün ve gecelerinden haberdar etmek amacıyla bilgiler verilmiştir. Din büyüklerinin veya o dine mensup kişilerin yaşadıkları bazı olaylar bayram, kutsal gün ve gece olarak kutlanmıştır. Müslümanlıkta olduğu gibi Hristiyanlıkta da Hz. Meryem ve havarilerden başlayarak aziz ve azize kabul edilen, şehit sayılan çok sayıda kişi adına kutlanan bayramlar ve günler bulunmaktadır.²³⁵ Takvimlerde, kutlanan bu gün ve gecelerden bazısının her yılın aynı gününe tesadüf etmediği görülmüştür. Bu durum doğu ve batı kiliselerince farklı takvimler kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Takvimlerde zikredilen bu bayram ve yortu günleri şunlardır: Aşura Günü ve Kerbela Vakası;²³⁶ Şeb-i Milâd-ı İsa/İsa’nın

229- Akgür, “Takvim”, s. 490.

230- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8; 1298, s. 4.

231- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 8.

232- SVA, 1302, s. Belirsiz; 1311, s. 3.

233- SVA, 1296, s. 13; 1297, s. 13; 1302, s. Belirsiz; 1303, s. 10; 1304, s. 10; 1305, s. 10; 1311, s. 6; 1313, s. 7.

234- SVA, 1302, s. Belirsiz.

235- Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanlık” Dinler Tarihi, Ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 173, 174.

236- SVA, 1303, s. 12/ 1304, s. 12; 1296, s. 3; 1297, s. 3.

Doğum Gecesi²³⁷ (5-6 Ocak);²³⁸ Ta'mîd-i İsa, salîb fi'l-mâ, ilkâ-ı salîb fi'l-mâ, ta'mîd-i İsa ve haçı suya ilkâ/İsa'nın vaftiz edilmesi ve haçın suya atılması (18-20 Ocak);²³⁹ Vaz-ı isim be-İsa/İsa'ya isim konulması (25, 28 Ocak);²⁴⁰ Yahud'un Yemiş Bayramı (8 Şubat);²⁴¹ Cülûs-ı Yavuz Sultan Selim (10 Şubat 1512);²⁴² İyd-i Şem' der-Kamame/Kamame'de Kutsal Ateş Bayramı²⁴³ (14-15 Şubat);²⁴⁴ Savm-ı Nasâri, Perhîz-i Kebîr/Büyük oruç (7-8 Mart);²⁴⁵ Nevruz-ı Sultânî/Celali takvimi yılbaşı (21 Mart);²⁴⁶ Beşâret-i haml-i Meryem/Hz. Meryem'in hamileliğinin müjdelenmesi (6 Nisan);²⁴⁷ Vefât-ı Adem

- 237- Bu gece Hz. İsa'nın doğumu anısına yapılan bir bayramdır. Hristiyanlığın ilk üç yüz yılında böyle bir kutlama yok iken IV. yüzyıldan itibaren ihdas edilmiş ve kutlanmaya başlanmıştır. Batı Hristiyanları bu günü 25 Aralık'ta, doğu Hristiyanları ve Ermeniler ise 6 Ocak'ta kutlamaktadır. Noel ile ilgili ve onun devamı olarak kutlanan bir diğer bayram Epifani'dir. Görünme ve beliriş anlamına gelen bu kelime Çocuk İsa'nın soylulara ve çocuklara görünmesini ifade etmektedir. Bu bayram başlangıçta Noel ile birlikte kutlanmış, ancak daha sonraki tarihlerde kutlanış şeklinde ve tarihinde kiliseler arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Batı'da Noel 25 Aralık'ta, Epifani 6 Ocak'ta; Doğu'da Noel ile Epifani başlangıçta olduğu gibi 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. bkz. Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 368. Krismis öncesi gerekli hazırlıkların yapıldığı döneme ise "Advent" denilmektedir. Dinî yılın başlangıcını gösteren Advent, Krismis'tan dört pazar önce başlamaktadır. Krismis sonrası 6 Ocak'ta İsa'nın inancsızlara görünmesi/tezahürü anısına Epifani bayramı kutlanmaktadır. bkz. Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet, Ensar, İstanbul, 2010, s. 380. 6 Ocak tarihinde kutlanan Krismis günümüzde İsa'nın Vaftiz Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bu bayramda, yeni doğan İsa'ya müneccimlerin saygı göstermeleri, İsa'nın Kana'da küplerdeki suları şaraba çevirmesi, vaftizi esnasında "göklerden 'sen benim oğlumsun, senden hoşnudum' diyen bir sesin gelmesi onun tanrısallığının dışı vurumu olarak değerlendirilmektedir. Katolik kilisesinde İsa'nın vaftiz edilmesi Epifani'den bir hafta sonra kutlanmaktadır. Eroğlu, agm., s. 172
- 238- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3; 1303, s. 12; 1304, s. 12; 1311, s. 8; 1313, s. 9.
- 239- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 4; 1298, s. 4; 1303, s. 13; 1304, s. 13; 1311, s. 9; 1313, s. 10.
- 240- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4; 1298, s. 4.
- 241- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4.
- 242- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 4.
- 243- Hz. İsa'nın çarمیha gerilip öldüğü ve sonra yeniden dirildiği gün anısına yapılan kutlama.
- 244- SVA, 1296, s. 4; 1297, s. 5; 1303, s. 14; 1304, s. 14; 1305, s. 14.
- 245- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5.

Paskalya perhizle geçen beş haftalık (Büyük Perhiz) bir hazırlık dönemi ile son haftayı (Kutsal/Büyük Hafta) kapsar. Kutsal haftada Pazar Günü, Kutsal Perşembe, Kutsal Cuma ve Kutsal Cumartesi olmak üzere dört gün vardır. "Büyük Oruç Devresi"nin başlangıcı olan Kül Çarşambası ile başlayan ve Pentekost (Hamsin) yortusuna kadar süren 50 günlük döneme Paskalya dönemi denilmektedir. bkz. Abdurrahman Küçük, vd. age, s. 390: İncillere göre İsa'nın çarمیha gerilmesi, ölmesi, dirilmesi ve göğe yükselmesi Yahudilerin Pesah Bayramı ile aynı döneme rastlamaktadır. Ay takvimine göre ilkbaharın ilk dolunayından sonraki ilk pazar günüdür. Bundan dolayı Paskalya günü 21 Mart-25 Nisan tarihleri arasında bir döneme rastlamaktadır. Farklı takvim kullanılmasından dolayı Doğu ve Batı kiliselerinde değişik tarihlerde kutlanmaktadır. Paskalya bayramına hazırlanma dönemi olan Karem veya Lent adı verilen Büyük Perhiz döneminin başlangıcı Kül Çarşambası'dır ve Paskalya'dan önceki yedinci haftanın Çarşamba günüdür. Bu günde ayin yapılmakta ve küller takdis edilip serpilmektedir. Kül Çarşambası ile başlayan ve içinde bulunan pazar günleri hariç 40 gün süren bu dönemde Paskalya için hazırlık yapılmakta, dua edilmekte ve İsa'nın çölde kırk gün oruç tutması perhiz yapılmaktadır. bkz Eroğlu, agm, s. 172, 173.

246- SVA, 1296, s. 5; 1297, s. 5; 1302, s. 3; 1304, s. 3; 1311, s. 11; 1313, s. 12.

247- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302, s. 3; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1311, s. 11; 1313, s. 12.

(23 Nisan),²⁴⁸ Vilâdet-i Hümâyûn/II. Abdülhamid'in doğumu (31 Mayıs),²⁴⁹ Mevlüd-i İlyâs (as)/İlyas peygamberin doğumu (3 Haziran),²⁵⁰ Tûfân-ı Nûh (5 Haziran),²⁵¹ Milâd-ı Yahya ve Ateş Gecesi/ Hz. Yahya'nın doğumu ve Ateş Gecesi (6-7 Temmuz),²⁵² Feth-i Mekke (8 Temmuz),²⁵³ Vefât-ı Süleyman/Hz. Süleyman'ın vefatı (9 Temmuz),²⁵⁴ Duhûl-i Ashâb-ı Fil be-Mekke/Fil Sahiplerinin Mekke'ye Girişi (12 Temmuz),²⁵⁵ Vefât-ı Ali (r.a) (14 Temmuz),²⁵⁶ Helâk-ı Nemrûd (19 Temmuz),²⁵⁷ Mevlüd-i Şit (as) (9 Ağustos),²⁵⁸ Evvel-i Savm-ı Meryem/Meryem orucunun başlangıcı (12, 14 Ağustos),²⁵⁹ Urûc-ı İsa, ıyd-i tecelli-i İsa be-Havari/Hz. İsa'nın göğe yükselmesi ve İsa'nın havarilere görünmesi bayramı (15-18 Ağustos),²⁶⁰ Vilâdet-i Meryem/Meryem'in doğuşu²⁶¹ (19-20 Ağustos),²⁶² Vefât-ı Meryem (26-27 Ağustos),²⁶³ Âhir-i ıyd-i tecelli/İsa'nın Havarilere görünme bayramının sonu (29 Ağustos),²⁶⁴ Necât-ı Nûh/Nuh'un kurtuluşu (30 Ağustos),²⁶⁵ Vefât-ı

248- SVA, 1302, s. Belirsiz.

249- SVA, 1302, s. Belirsiz.

250- SVA, 1302, s. Belirsiz.

251- SVA, 1302, s. Belirsiz.

252- SVA, 1296, s. 10; 1297, s. 10; 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1313, s. 3.

253- SVA, 1302, s. Belirsiz.

254- SVA, 1302, s. Belirsiz.

255- SVA, 1302, s. Belirsiz.

256- SVA, 1302; 1311, s. 3; 1313, s. 3.

257- SVA, 1311, s. 3; 1313, s. 3.

258- SVA, 1311, s. 3.

259- SVA, 1302; 1303, s. 7; 1311, s. 4; 1313, s. 4.

260- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8; 1311, s. 4; 1313, s. 4.

İsa'nın Göğe Yükseliş Günü, 30 Nisan-3 Haziran arasında kutlanmaktadır. Aydın, age., s. 381, Paskalyadan kırk gün sonra kutlanan bir bayramdır. Hıristiyan inanışına göre İsa dirildikten sonra havarilerine görünmüş ve kırk gün onlarla beraber olmuş ve onları eğitmiştir. Daha sonra onları Zeytin Dağı'na götürmüş ve kendisi buradan "göğe çıkmıştır". Bu olaya havariler şahit olmuşlar ve bu olay Perşembe günü meydana gelmiştir. Olayın meydana geldiği o gün Hıristiyanlarca yıllık bir ibadet olarak kutlanmaktadır. bkz. Abdurrahman Küçük vd. age., s. 390.

261- Meryemana Günü, Meryem'in günahsızlığını, lekesizliğini, ahlaklı oluşunu ve iffetini tanıtmak için Roma'da 1477 yılında kutlanmaya başlanan bir gündür. Advent devresine dâhil olduğundan anılma günü yıldan yıla farklılık göstermektedir. bkz. Abdurrahman Küçük vd., age, s. 391. Azizlerin en yücesi olarak kabul edilen Meryem'in doğumu, mabede götürülüşü, bakireliği çeşitli şekillerde kiliselerde kutlanmaktadır. Protestanlar dışında Katolik, Ortodoks ve Monofizist (Ermeni, Süryani, Gürcü) Kiliseleri Meryem'e saygı duymakta, ona özel dualar yapmakta ve ona bayramlar tahsis etmektedirler. bkz. Abdurrahman Küçük vd., age., s. 392

262- SVA, 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8; 1311, s. 4. Bazı yıllara ait takvimlerde Hz. Meryem'in doğum tarihi 19-20 Eylül olarak verilmiştir. SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1299, s. 13; 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1305, s. 9.

263- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 11; 1298, s. 11; 1299, s. 11; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

264- SVA, 1302, s. Belirsiz.

Kutsal ruhun havariler üzerine inişinin hatırasına Paskalya'dan elli gün ve İsa'nın göğe yükselişinden on gün sonra "İsa'nın dirilişinden" sonraki yedinci Pazar günü kutlanmaktadır. Bugün bütün havarilerin bir arada oldukları bir gündür. Kutsal Ruh'un gelmesi ile kişilerin hayatı yenilenmiş ve kurtuluş müjdesinin yayılması için paylaşmayı bilen bir topluluk oluşmuştur. Abdurrahman Küçük vd. age, s. 391.

265- SVA, 1302, s. Belirsiz; 1303, s. 8; 1304, s. 8; 1305, s. 8; 1311, s. 4.

Yahya, şehâdet-i Yahya (as.) (8-10 Eylül);²⁶⁶ İyd-i Salîb²⁶⁷/Haça germe bayramı (25 Ağustos-30 Eylül);²⁶⁸ Evvel-i Savm-ı Milâd/ Doğum orucunun başlangıcı (28 Kasım);²⁶⁹ Duhûl-i Meryem be-mihrâb-mabed/Hz. Meryem'in mihraba-mabede girişi (3-5 Kasım).²⁷⁰

7-Sağlık Hayatına Dair Bilgiler

Salnamelerde sağlık hayatına yön veren bazı bilgilere rastlanmıştır. Bu bilgiler hacamata, ilaç alımına, müşhil ilaçlarının kullanımına ve kanın hareketlenmeye başladığı zamana dairdir. Takvimlerde zikredilen bilgilerden biri hacamat ile ilgilidir. Hacamat, deriden vakum yoluyla ihtiyaca göre vücudun herhangi bir yerinden kan alma işlemidir. Hacamat sebebi belli bir hastalığın tedavisi için yapıldığı gibi fazla kanın vücutta meydana getirdiği rahatsızlıkları gidermek için de kullanılan bir tedavi yöntemidir. Hacamat, Hz. Peygamberin bizzat uygulattığı ve ümmetine tavsiye ettiği bir tedavi şeklidir.²⁷¹ Hadislerle dayanılarak hacamatın kameri ayların ikinci haftasından sonraki günlerde yani 17, 19, 21 veya 23'ünde pazartesi, salı ve perşembe günleri yapılması tavsiye edilmektedir.²⁷² Ele aldığımız takvimlerde 27 Aralık tarihi "evvel-i nehy-i fâs-d-ı hacamat/hacamatla kan almanın yasaklanmasının başlangıcı" olarak verilmiştir.²⁷³ Hacamat yoluyla kan alma tarihi için 2 Eylül tarihi verilmiş ve bu uygulama "fâs-d-ı hacamat" olarak zikredilmiştir.²⁷⁴ Kanın karışma ve katışması için "hareket-i ihtilât-ı demeviyye" ifadesi kullanılmış ve bunun için 24-26 Aralık tarihleri verilmiştir.²⁷⁵ 30 Aralık tarihi için ise "hamamda tıraş olmayalar" şeklinde bilgi bulunmaktadır. 10 Mayıs tarihi ise "vakt-i şûrb-i devâ/ ilaç içme zamanı" olarak zikredilmiştir.²⁷⁶ "Evvel-i nehy-i müşhil/müşhil yasağının başlangıcı"²⁷⁷ için 14-17 Haziran; "ahir-i nehy-i müşhil/müşhil yasağının sonu" için 10-14 Eylül tarihleri verilmiştir.²⁷⁸ Ünlü Yunanlı hekim Hipokrat'ın ilaç alım zamanına

266- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 12; 1298, s. 12; 1299, s. 12; 1302, s. Belirsiz; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

267- Haç, Hristiyanlar için bir ibadet nesnesi ve inanç simgesidir. Haç, Hristiyanları diğer dinlerin mensuplarından ayıran bir semboldür. Bu sembol ile Hristiyanlara Hz. İsa'nın çektiği acılar ve ölümü hatırlatılmaktadır. Hristiyanlar, İsa'nın "...Ardından gelmek isteyen, kendini inkar etsin, her gün haçını yükleyip beni izlesin ... " Luka 9: 23 sözünü kaynak göstererek haça saygı göstermişlerdir. Buna bağlı olarak Hristiyanlar haç taşımakta ve "Haçın Bulunuşu Bayramı", "Haçın Suya Atılması Bayramı", "Kutsal Haç Günü" gibi pek çok bayram yapmaktadırlar. İsa'nın çarmıha gerildiği ağaçların, tahminen 326 yılında Konstantin döneminde bulunduğu savunulmuş ve bu olayın anısına "Haç Yortusu Bayramı" başlatılmıştır. bkz. Abdurrahman Küçük vd. age., s. 391.

268- SVA, 1296, s. 12; 1297, s. 12; 1299, s. 13; 1303, s. 9; 1304, s. 9; 1305, s. 9; 1305, s. 9; 1311, s. 5.

269- SVA, 1296, s. 14; 1297, s. 14.

270- SVA, 1296, s. 14; 1303, s. 11; 1304, s. 11; 1305, s. 11.

271- Necmettin Şeker, "Hz. Peygamberin Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği" Konya Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21 (2013), s. 161-162. (157-188)

272- Şeker, agm, s. 176.

273- SVA, 1296, s. 3; 1297, s. 3.

274- SVA, 1302, s. Belirsiz; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

275- SVA, 1296, s. 6; 1297, s. 6; 1302, s. Belirsiz; 1303, s. 3; 1304, s. 3; 1305, s. 3.

276- SVA, 1302, s. Belirsiz.

277- SVA, 1296, s. 8; 1297, s. 9; 1302, s. Belirsiz; 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1305, s. 6; 1311, s. 14.

278- SVA, 1296, s. 11; 1297, s. 12; 1311, s. 4; 1313, s. 5.

dair yasağı dört yıla ait takvimde “nehy-i Bukrat ez-ilaç” olarak zikredilmiş ve bunun için 10-11 Temmuz tarihi verilmiştir.²⁷⁹ 31 Temmuz’da suya girilmemesi gerektiği “suya girmeyeler” şeklinde zikredilmiştir.²⁸⁰ 3 ve 14 Eylül tarihleri için “mahzûr” ifadesi kullanılmış ise de bu tarihlerde neyin mahzurlu olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.²⁸¹ Safra, insan vücudunda öd denilen sarı renkli bir sıvı olup²⁸² bunun çoğaldığı zaman için ise takvimlerde 18 Temmuz tarihi zikredilmiş ve takvimlerde “safra galebe eder” şeklinde bilgi verilmiştir.²⁸³

Sonuç

Osmanlılarda XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yapraklı takvimler kullanılmaya başlanmış ve bu takvimlerde toplumu eğitici bilgilere yer verilmiştir. Bu geleneğin devamı olarak günümüzde kullanılan yapraklı takvimler de sadece zamanı gösteren bir nesne olmaktan çıkmış, kişileri ve toplumu eğitici birer araç haline gelmiştir. Osmanlı’da Müneccimbaşılar tarafından hazırlanan takvimlerde de bu takvimlere benzer şekilde faydalı bilgilere yer verilmiştir. Gerek devlet, gerekse vilayet salnamelerinde yer alan takvimlerde halkı bilgilendirmeye ve uyarmaya yönelik hayli bilgi bulunmaktadır. Devlet salnamelerindeki takvimlerde yer alan bilgiler ile vilayet salnamelerindeki takvimlerde bulunan bilgiler büyük oranda örtüşmekle birlikte devlet salnamelerindeki takvimlerde imparatorluğun farklı şehirlerinde kurulan panayırlara, bunların zamanına ve sürelerine dair bilgiler verilmiştir. Aydın vilayet salnamesinde yer alan takvimlerde “eyyâm-ı meşhûre” başlığı altında çok farklı konularda bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı burçlar ve gök cisimlerinin hareketi ile ilgilidir. Takvimlerde halkın uğraş alanlarından tarıma ilişkin hayli bilgi bulunmaktadır. Ağaç dikiminden aşılınmasına, ağaç yapraklarının çıkma ve dökülme zamanına, meyvelerin olgunlaşma ve güllerin açma vaktine kadar farklı konularda takvimlerde halkı bilgilendirici bilgi bulunmaktadır. Havalının soğumasının ve ısınmasının göstergesi olarak gerçekleşen hayvan göçleri ve hayvan üremeleri de takvimlerde zikredilen hususlardandır. Meteorolojik hadiseler de takvimlerde fazlaca zikredilmiştir. Çok soğuk ve çok sıcak günler için kullanılan tabirlere, bunların başlangıç ve bitiş zamanlarına, meşhur fırtınalara takvimlerde rastlanmaktadır. Hacamat ve ilaç alımı gibi sağlık uygulamalarının vakitleri de takvimlerde belirtilmiştir. Müslim ve gayrimüslim vatandaşların kutladıkları bayram ve yortuların zamanlarına dair de bilgiler verilmiş olup verilen rumuzlarla bu kutlamaların hangi dini topluluğu ilgilendirdiği gösterilmiştir. Takvimlerdeki bu bilgiler halk takviminin neleri kapsadığını ve halkın nelere dikkat ederek hayatını sürdürmesi gerektiğini göstermektedir. Halkın yararına olan bu bilgiler yanında halkın günlük ibadet zamanlarını tanzim edecek bilgilere takvimlerde yer verilmiştir. Hicrî yıl yanında mâlî ve miladî takvimin hangi

279- SVA, 1303, s. 6; 1304, s. 6; 1305, s. 6; 1313, s. 3.

280- SVA, 1302, s. Belirsiz; 1311, s. 3.

281- SVA, 1311, s. 4; 1313, s. 5.

282- Devellioğlu, age, s. 1063.

283- SVA, 1302, s. Belirsiz; 1311, s. 3; 1313, s. 3.

ayında ve gününde bulunulduğu da takvimlerde belirtilmiştir. Çalışmada farklı başlıklar altında verilen bilgiler halk bilimi yanında farklı bilim dalları için faydalı bilgiler ihtiva etmektedir.

Kaynakça

- Salname-i Vilâyet-i Aydın, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319, 1321, 1326.
- Akgür, A. Necati (1989). “Celalî Takvimi”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 61, Ağustos 1989, 169-182.
- Akgür, A. Necati (1990). “On İki Hayvanlı Türk Takvimi” Türk Dünyası Araştırmaları, S. 64, Şubat 1990, 169-211.
- Akgür, A. Necati (2006). “Güneş Takvimleri”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 262, Haziran 2006, 179-231.
- Akgür, A. Necati (2010). “Takvim” Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, 487-490.
- Aydın, Mahmut (2010). Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet, Ensar, İstanbul.
- Aydüz, Salim (2006), “Müneccimbaşı”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul, 2-4.
- Çağatay, Neşet (1978). “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 22, 105-138.
- Devellioğlu, Ferit (2013). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi, Ankara.
- Eroğlu, A. Hikmet (2015). “Hıristiyanlık” Dinler Tarihi, (Ed.) Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 134-197.
- Fehd, Tevfik (2000). “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm” Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, 124-126.
- Güney, Ünver (2006) “Türk Dünyasında Kronolojik Sistemler” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. 10, 239-272.
- Kutluer, İlhan (1992). “İslam Literatüründe Burç” Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, 422-424.
- Küçük, Abdurrahman-Tümer, Günay-Küçük, M. Alparslan (2010). Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Şeker, Necmettin (2013). “Hz. Peygamberin Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği” Konya Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 157-188.
- Temelkuran, Tevfik (2002). “Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri”, Türkler, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, (Ed.) Hasan Celal Güzel, Ankara, 434-440.
- Unat, Yavuz (2012) (Çev), El-Fergânî, Cevâmî İlm en-Nucûm ve Usûl el-Harekât es-Semâviyye, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Uzun, Mustafa (1992). “Edebiyatta Burç”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, 424-426.
- Türkçe Sözlük, (2011). Türk Dil Kurumu, Ankara., 2011, s. 508.
- Türker, Ömer, (Çev) (2012). Kadızâde er-Rûmî, Şerhü'l-Mülâhhas Fi İlmi'l-Hey'e, Ankara.

Yüksel, Ahmet (2010). “Osmanlı’da Zamanı Anlamak: Duvar takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 12, Yaz 2010, 502-516.